
ODNOSI IZMEĐU DVIJE JADRANSKE OBALE (Boka Kotorska i Italija)

Tina Ugrinić
Marija Knežević

This paper is about several centuries of relations between Boka Kotorska region and Italy, focusing on the central and southern part of the territory of the present-day Italy. It covers a rather long period, from the 15th to the 20th century. For this purpose, we explored the archival material contained in several archival funds and collections stored in the repositories of Kotor Historical Archive. Over 200 archival documents have been consulted and processed in quite some detail. These documents were mostly created by various representatives of foreign administrations that were present in this area, but also by different families and individuals. Therefore, one can find there data about general maritime activity, sanitary and health issues, smuggling, piracy, various details and relations from everyday life, significant persons, etc.

Državni arhiv Crne Gore – Odsjek za sređivanje i obradu arhivske građe starog perioda, Istorijski arhiv Kotor,¹ posjeduje oko hiljadu dužnih metara arhivske građe, tj. 145 arhivskih fondova, 41 arhivsku zbirku i 1 depozit. U ovom prvoosnovanom arhivu u Crnoj Gori pohranjena je najstarija sačuvana arhivska građa u državi. Najstariji sačuvani dokument je iz 1309. godine.

¹ U daljem tekstu: Istorijski arhiv Kotor.

U pitanju je kupoprodajni ugovor sačinjen u kancelariji tadašnjeg zakletog kotorskog notara Petra Vitina, koji je pronađen izolovano od uvezanih notarskih spisa, jer je poslužio kao korica za uvez. Arhivski fondovi i zbirke u Kotorskom arhivu su sačuvani u kontinuitetu od 1326. godine.

Raznovrsna arhivska građa Istorijskog arhiva Kotor, koja je preko sedam vjekova nastajala u radu organa i institucija raznih moćnih država prisutnih na području Boke Kotorske, čuva mnogobrojne spise o korelacijama između dvije jadranske obale. Dokumenta obrađena u ovom radu su stvarana tokom perioda samostalnosti Kotora (1391–1420), u vremenu od oko 400 godina mletačke uprave (1421–1797), kao i u periodima nakon njenog pada – u vrijeme prve austrijske uprave (1797–1806), ruske vladavine (17 mjeseci poslije prve austrijske uprave), francuske (1807–1813) i druge austrijske uprave (1814–1918).

Mnoštvo je podataka koji svjedoče o saradnji između primorskih centara Boke Kotorske: Kotora, Dobrote, Perasta, Risna, Prčanja, Stoliva i Herceg Novog, i brojnih italijanskih obalskih gradova (izuzimajući ovom prilikom Veneciju): Trsta, Senigalije, Ankone, Barija, Barlete, Napulja, Đenove.

Podaci o raznim oblicima saradnje i kontakata između ovih gradova mogu se pronaći u spisima iz kancelarije notara, rektora i vanrednih providura, kao i raznih drugih predstavnika mletačke uprave u Kotoru i Boki, zatim u arhivskoj građi Okružnog suda Kotor i ostalih bokeljskih sreskih sudova, potom Kotarskog poglavarstva, Sreskog načelstva, bokeljskih opština, obrazovnih, kulturnih i drugih institucija, ali i u privatnoj arhivskoj građi bokeljskih porodica ili onoj crkvene provenijencije. Svi ovi spisi sadrže obilje podataka koji pružaju uvid kako su se vjekovima razvijali međususjedski odnosi između Boke Kotorske i primorskih gradova Italije. Dokumenta koja su istražena su uglavnom pisana na latinskom, odnosno kasnije na italijanskom jeziku (mletački idiom). Tokom uprava drugih država u Boki, kao i u čitavoj

dalmatinskoj regiji, jezik u administraciji je ostao italijanski, zvanično sve do 1872. godine, ali se i u službenoj, a naročito privatnoj korespondenciji zadržao još dugi niz godina.

U postupku istraživanja, odnosno pisanja ovog rada neophodno je bilo transkribovati manuskripte, prevesti ih, napraviti kratke sadržaje (regesta), a potom izvršiti odabir te tematski i topografski ih grupisati.

Pomorska trgovina

U dokumentima Istorijskog arhiva Kotor ne postoji posebno izdvojena cjelina koja se tematski odnosi na pomorsku trgovinu, pa se do saznanja o toj oblasti može doći istraživanjem podataka kroz arhivska dokumenta sudske i upravne provenijencije.²

Kako se Boka gotovo četiri stoljeća nalazila u sklopu Mletačke republike, sve privredne grane, uključujući i pomorstvo i pomorsku trgovinu, odvijale su se shodno privrednim i razvojnim interesima *Serenissime*. Trgovački odnosi su tokom vjekova prolazili kroz nekoliko faza. Tokom XV i XVI vijeka bila je prilično razvijena trgovačka saradnja Kotora sa južnom Italijom i Ankonitanskom markom. U XVII vijeku ekonomski jačaju i ostala mjesta u Boki, kao što je to slučaj bio sa Prčanjom, Perastom, Dobrotom, Stolivom, koja vrlo brzo doživljavaju ekonomski procvat i postižu samostalnost u tranzitnoj trgovini. Takođe, Risan i čitava hercegovačka obala nakon oslobođenja od Turaka 1687. godine, ostvaruju trgovačku saradnju sa italijanskom obalom. Dakle, radi se o postupnom razvoju od ne tako velike, ali dobrom tradicijom uhodane i na domaćem kapitalu čvrsto ukorijenjene kotorske trgovine, koja je još u ranom srednjem vijeku bila oslonjena na dva domaća brodogra-

² Tek u kasnijem periodu tokom druge austrijske uprave u Boki Kotorskoj, uspostavljanjem lučkih, carinskih, sanitarnih i dr. ureda, raspolaže se arhivskom građom koja je usko vezana za oblast pomorstva.

dilišta, pa do relativno visoko razvijene pomorske privrede u XVIII vijeku.³ U dokumentima postoje brojni podaci, na primjer o tome kada je i gdje koji brod plovio (*Senigalija*, *Đenova*, *Ankona*), što je prevezio, kao i podaci o kapetanu i članovima posade na brodu, i sl. Nalazimo i dozvole za trgovinu, kao što je na primjer isprava iz 1878. godine, za prevoz robe u Boku i iz Boke za *Salerno*.⁴

Sajam u *Senigaliji (Marke)* održavao se uglavnom u avgustu, pa se nazivao još i Sajam Sv. Agostina. Tradicija sajma vuče korijene iz XIV vijeka, da bi svoj vrhunac dostigao sredinom XVIII v. i to zbog ekonomskog slabljenja Ankone i Rekanatija. Tokom XVII i početkom XVIII v. bio je otkazan deset puta radi epidemije kuge. Prisustvo stranaca je bilo toliko značajno da su osnovana predstavništva raznih država (austrijska, francuska, turska, engleska, belgijska i sl). Dokaz za to su i imena ulica koja su se do danas sačuvala: Cattaro⁵, Siria, Samo, Corfù, Smirne, Rodi, što su u stvari bila mjesta štandova na kojima su trgovci iz tih područja izlagali svoje proizvode. Od javnih ustanova na sajmištu funkcionisao je i specifičan sud, tzv. sajamski sud (ital. *il consolato*). Sud je imao ovlaštenje da na licu mjesta, bez velike i duge procedure, rješava manje sporove.

Ovaj sajam je bio jedan od važnijih za bokeljske trgovce. Uspjeh u trgovini u Senigaliji bio je presudan za pojedine žitelje Boke u

³ Miloš Milošević, *Pomorski trgovci, ratnici i mecene (Studije o Boki Kotorskoj XV – XIX stoljeća)*, CID, EQUILIBRIUM, Podgorica, Beograd 2003, str. 12, 13.

⁴ Državni arhiv Crne Gore, Istorijski arhiv Kotor, Zbirka brodskih dnevnika i ostalih brodskih knjiga, fascikla IV, dokument 114, sačinjen u Kotoru 4. novembra 1878. godine (u daljem tekstu: DACG IAK, BROD IV – 114).

⁵ Ulica Kotora u Senigaliji postojala je još u srednjem vijeku (kod mosta na rječici Nevoli). *Vidi*: Bogumil Hrabak, „Prisustvo Bokelja u sajamskim gradovima Ankonske Marke i u Lančanu do 1600. godine“, *Boka*, Herceg Novi, 1987. godina, br. 19, str. 40.

vezi poboljšanja njihovih finansija, što je određivalo budući tok života pojedinaca i bokeljskih porodica, ali je u znatnoj mjeri uticao i na ekonomski razvoj čitave ove regije. U građi Istorijskog arhiva Kotor nailazimo na brojne primjere koji dokumentuju uticaj trgovačkih sajmova na ekonomski razvoj Boke Kotorske.

Sajam u Senigaliji

O načinu na koji su Bokelji investirali za učešće na sajmovima i tražili mogućnost zarade govori dokumenat iz 1760. godine u kojem se kaže da brat Sima (Tomovog) Vlastelinovića duguje Tomu Nikolinu 40 cekina, te Simo daje u *zalog* ogrlicu u toj vrijednosti. On se obavezuje da će po povratku sa sajma u Senigaliji svog brata dovesti kod vanrednog providura. U slučaju da to ne uradi, založena ogrlica će pripasti Tomu Nikolinom.⁶

Sigurnost u ishod prodaje na sajmu dovođila je do čestog zaduživanja bokeljskih trgovaca i stavljanja u zalog vrijednih predmeta i dobara. U opštinskoj kancelariji u Budvi pojavio se

⁶ DACG IAK, fond Upravno-politički spisi vanrednih providura Mletačke republike (UPM) LXXXII - 14, Kotor, 29. jun 1760. godine.

1720. godine Frano Nikolin Medin, Paštrović iz Petrovca, koji je dao izjavu da preuzima na sebe dug Frana Markovog Medina od 105 cekina i za to garantuje svim svojim dobrima. Zajmodavac je Durmis Husein-beg, Turčin iz Bara. Frano Nikolin obećava i obavezuje se u svoje ime i u ime svojih nasljednika da će isplatiti pomenutom zajmodavcu 20 zlatnih cekina po završetku narednog sajma u **Senigaliji**, zatim drugih 20 cekina na dan Svetog Đorđa naredne 1721. godine, i tako iz godine u godinu na ta dva datuma sve do konačne isplate duga u cjelosti. Na osnovu ovog spisa Husein-beg oslobađa pomenutog Frana Markovog Medina od svih obaveza koje je ovaj preuzeo na sebe. Zajmodavac prihvata i potpisuje obavezu datu od strane Frana Nikolinog sa svim uslovima i obavezama koji su tim spisom dogovoreni.⁷

Za Bokelje su senigalijski sajmovi bili i mjesta za međusobna finansijska raskusuravanja. Novac primljen za dovoz robe na godišnji sajam nadoknađivan je prodavanjem dovezenih sirovinna. Tako je, na primjer, 1778. godine uplaćena *obligacija* kaptana Matije Đurovića sa Prčanja Franu Agostiniju iz Trpnja, dubrovački okrug.⁸

Bilo je slučajeva da su Kotorani, Peraštani i Novljani kao *komisionari* Dubrovčana odlazili na italijanske sajmove. Okrenutost bokeljskih trgovaca ka Dubrovniku ogledala se u dobijanju prvoklasne informacije o ponudi i potražnji na cijelom Jadranu, pa i šire, uvijek se mogao unajmiti dobar brod slobodan za plovidbu, obaviti osiguranje robe, pa i pozajmiti novac pod manjom kamatom.⁹ Na privrednu i ekonomsku saradnju Bokelja sa Dubrovčanima ukazuje i zajednički proglas tj. poziv Komore

⁷ DACG IAK, UPM XXXIX – 219 t, Budva, 30. septembar 1720. godine.

⁸ DACG IAK, UPM CXXXIX – 193, 194, Kotor, 22. jul 1778. godine.

⁹ Bogumil Hrabak, „Prisustvo Bokelja u sajamskim gradovima Ankonse marke i u Lančanu do 1600. godine“, *Boka*, Zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti, br. 19, Herceg Novi, 1987. godina, str. 54.

za trgovinu i industriju za Dubrovnik i Kotor, upućen trgovačkom staležu da će se u **Senigaliji** održati sajam od 20.

Gravura grada Lančana

jula do 8. avgusta 1863. godine.¹⁰ Stanje uzajamne upućenosti Kotora i Dubrovnika s jedne, i Ankonitanske marke s druge strane, dovelo je do toga da se obje jadranske obale povežu trgovinskim ugovorima. Marka je mogla nastupati u odnosima razmjene dobara poljoprivrednim i manufakturnim produktima, a Dubrovnik i Kotor stočarskim i rudarskim.¹¹

Interesantno je da su se brodovi koji su na sajmove odlazili iz Kotora često zaustavljali u Risnu, gdje se najviše morlačke robe moglo sakupiti da bi se potom odnijela na sajmove.

U italijanskom gradu **Lančanu** (Abruco) je bio drugi veliki trgovački sajam.¹² Jedan od načina na koji se trgovalo i na ovom sajmu, bio je putem pozajmice. Lančano je predstavljao veliko tržište *mjenica* u drugoj polovini XVI vijeka. Tako se 1560.

¹⁰ DACG IAK, fond Opština Kotor (OK) XXIII – 353/2, 15. jun 1863. godine.

¹¹ O., c. Hrabak, „Prisustvo Bokelja...“, str. 55, 56.

¹² Sajam u Lančanu dostiže vrhunac između XIII i XV v. Na njemu su se sastajali trgovci iz cijelog svijeta. Održavao se u maju i avgustu.

godine. Dominiko Iv. Vladičić, Kotoranin, nastanjen u Šibeniku, obavezao (zadužio) na 29 dukata i 22 groša, s tim da zajmodavcu novac isplati na avgustovskom sajmu u Lančanu.¹³

Ovaj sajam je 1588. godine. bio povod da Vicko Bolica izda mjenicu od 500 dukata (ili 624 lire) Lorencu dela Vedovi.¹⁴ Bilo je ljudi koji su se specijalizovali za mjenični saobraćaj. Oni su godinama bili prisutni na lančanskoj pjaci novca, koja je u Boku slala poštanske novčane pošiljke, tzv. amanentna pisma za Veneciju.¹⁵ U jednom slučaju, Kotoranin Tripun Radov je 1590. godine, za robu u iznosu od 300 dukata, na lančanskom godišnjem sajmu prodao za svog komitenta Benita Paskvalija. Dogovoreno je da primi novac u Veneciji kod Lorenca dela Vedove, registrovanjem u Kotoru, dana 24. jula. Tripun Radov je mjenicu prenio na Benita Paskvalija (koja je bila napisana 4. jula).¹⁶

Tokom XVIII vijeka na sajmove su odlazili žitelji iz ostalih opština Boke Kotorske,¹⁷ posebno Novljani,¹⁸ Dobročani,¹⁹ Stolivljani,²⁰ i dr. Bokeški brodovi su za Italiju, Dalmaciju, Albaniju, Krf prevozili raznovrsne proizvode. U periodu od 1733. do 1736 godine sačuvan je popis trgovačkih *dozvola* koje izdaje vanredni providur iz Kotora pomorskim trgovcima iz cijele Boke za pojedinačna putovanja. Prema tim podacima može se vidjeti da se tada najčešće trgovalo sa *Ankonom*,²¹

¹³ DACG IAK, SN LVI – 903, 10. maj 1560. godine.

¹⁴ DACG IAK, fond Sudsko-notarski spisi (SN) LXV - 280, 243; 1588. godine.

¹⁵ o., c. Hrabak, *Prisustvo Bokelja...*, str. 50.

¹⁶ DACG IAK, SN LXVI – 65, 3. septembar 1590. godine.

¹⁷ DACG IAK, UPM LXXXIV - 100, 13. avgust 1759. godine.

¹⁸ DACG IAK, UPM LXXX - 90, 18. avgust 1756. god; UPM CLXXII - 60, 1795. godine.

¹⁹ DACG IAK, UPM LXXVIII - 230, 4. avgust 1755. godine.

²⁰ DACG IAK, UPM LXXXI - 555, 17. septembar 1755. godine.

²¹ DACG IAK, UPM LIV - 194; 17[?]. godine.; UPM LX - 595, 20. avgust 1740 god, UPM LXVIII - 244-246, 1746/1747 godine.

Puljom i **Senigalijom**, gdje u 16 registrovanih putovanja nalazimo velike terete: kože, slanog sira, raznih vrsta mesa (najčešće kaštradina), pakline (smole), katrana, raznih vrsta drveta (uglavnom rujevina), slanih sardela, smokava, voska, vune. Zatim, trgovalo se crnogorskim (ital. *il formaggio morlacco*) i grčkim sirom (ital. *il formaggio moriotto*), lojanicama, maslinama, maslinovim uljem, suvim ukljevama, slanim ovčjim mesom. Takođe, nailazimo na dokumente o trgovini stokom i drugim vrstama robe.²² U **Ankoni** su se veoma često na vezu mogli naći brodovi iz Budve, Kotora, Herceg Novog i Perasta.²³

Trgovci se nisu opredjeljivali samo za određenu vrstu robe, već su vršili odabir od prilike do prilike, prateći ponudu i potražnju sajamskog tržišta.

Brojna su dokumenta iz XVII, XVIII i XIX vijeka koja svjedoče o odlasku brodova iz Boke Kotorske za italijanske luke isključivo radi *prodaje*. Na primjer, Tripun Nikolin sa Prčanja otpremio je za **Senigaliju** 38 barela slanih sardela, kao i 400 libara kože.²⁴ Brodar Vicko Tripunov izvezao je 1684. godine 300 libri kože i posebno 100 libri jagnjeće kože koja se više tražila. Iste godine tartana iz Herceg Novog je prevozila bogat teret za **Senigaliju**. Patron Ivan Kokolja 1733. godine iz Perasta prevozi za **Ankonu** teret koji potiče iz Drača.²⁵ Za **Sinegaliju** patron Vicko Nadali iz Kotora otprema tartanelom smolu i rujevinu. Patron Matija Kamenarović iz Dobrote 1734. godine prevozi za **Sinegaliju** takođe rujevinu.²⁶ Patron Nikola Lalić iz Kotora 1728. godine svojom felukom prenosi sušenu ukljevu

²² DACG IAK, fond Opština Dobrota (OD) VII - 332, Zadar, 9. januar 1883. godine.

²³ DACG IAK, UPM XXXIII - 628, 6. jul 1709. godine.

²⁴ DACG IAK, UPM XIII - 841 t, 29. jun 1684. godine i 30. jun 1684. godine.

²⁵ DACG IAK, UPM LIII - 32, 1733. godine. (it. Zuane)

²⁶ DACG IAK, UPM LIII - 43, 18. jul 1734. godine.

(škorance) i slane jegulje za **Pulju**.²⁷ Patrun Marko Kristofora Dapčević iz Dobrote 1734. godine prevozi 140 barela freške slane ribe za **Pulju**.²⁸ Vicko Nadali sljedeće godine izvozi svojom felukom meso za **Pulju**.²⁹ Potom, nešto kasnije, za vrijeme druge austrijske uprave u Boki, u dokumentu iz 1823. godine nailazimo na podatke o pomorskoj trgovini sa **Livornom** i **Đenovom**.³⁰

Osim prevoza robe od strane bokeških trgovaca za Italiju radi prodaje, vršena je i njena *razmjena*, kao i *kupovina* onê koja je bila potrebna domaćem stanovništvu. O tome svjedoče dokumenta još iz XV vijeka u kojima piše da se iz **Pulje** i **Molfete** uvezilo vino, sa **Brindizijem** je postojala trgovina žitom, a sa **Tranijem** se trgovalo tkaninama.³¹ I u kasnijem periodu nastavlja se trgovina putem razmjene sirovina i/ili proizvoda, kao na primjer razmjena životinjskih masti i robe sa **Puljom** i **Markama**. U **Senigaliji** je zamjenjivan duvan za čelik, a u **Ankoni** za kremenjače i puščane cijevi. Cijevi (ili mehanizmi za okidanje) uvoženi su sredinom XIX vijeka iz italijanske **Breše**. Sa sajma u **Senigaliji** trgovci su odvozili robu za Albaniju, Dalmaciju, kao na primjer voće, posebno naranče.

U dokumentu iz Kotora datiranom 28. februara 1431. godine, govori se o načinu trgovine žitom. Kotorani Marin Biste i Jakov Abate unajmili su za prevoz žita brod kapetana Delabele koji je doplovio iz **Tranija** za Kotor (... *naulicaverunt bonum navigium ser Agneli Delabela di Trano...*). Brod je morao biti ispravan, snabdjeven neophodnom opremom i sa dovoljnim brojem mornara.³²

²⁷ DACG IAK, UPM XLVIII - 633, 21. mart 1728. godine.

²⁸ DACG IAK, UPM LIII - 50t, 1. septembar 1734. godine.

²⁹ DACG IAK, UPM LIII - 114, 1735. godine.

³⁰ DACG IAK, OD II - 439, 1823. godine.

³¹ DACG IAK, SN V - 26, 39, 80, 166, 1431. godine.

³² ... *naulicaverunt bonum navigium ser Agneli Delabela di Trano...*,

DACG IAK, SN V - 37, 38, 39,40; Kotor, 28. februar 1431. godine.

U dokumentima nailazimo i na primjer trgovine sa ostrvom **Albom (Elbom)**. Kapetan Matija Burović iz Perasta vraća se 1694. godine sa teretom stočne hrane sa **Albe** i plovi za Istru gdje je trebalo da je istovari. Kapetan Vicko Bujović garantuje za njega vanrednom providuru u Kotoru sa 200 venecijanskih cekina potvrđujući da će teret biti iskrcan u Istru i nigdje drugdje. Takođe, Vicko Bujović garantuje za Matiju Burovića svom svojom imovinom, a rečeni Matija mora da podnese potvrdu o mjestu iskrcaja robe. Ovo sve svojeručno potvrđuje Vicko Bujović.³³

Dovani Batista Rosi iz Drača 1740. godine piše vanrednom mletačkom providuru u Kotoru, Marku Kveriniju, da je tartanela patruna Jovana Lazovića iz Herceg Novog uplovila u Drač sa raznovrsnim paketima robe iz **Ankone**.³⁴

Dobročanin, patron Josip Radimiri, 1756. godine na svom pjelegu dovozi iz **Senigalije** u Boku posuđe i luk (čipulu).³⁵

Na sajmu u **Senigaliji** stanovnici Boke su kupovali i hemikalije. U dokumentu iz 1758. godine zastupnik preminulog Miha Braičevića, Petar Vujošević, izjavljuje pred dva kotorska nadzornika da je kupljen arsenik, uz tvrdnju da su zloupotrebom ovom prilikom kupljene i ostale druge bočice sličnih, ali zabranjenih i opasnih artikala.³⁶

Nalazimo i podatak iz 1830. godine da se sa **Sicilije** odvozila so koja se skladištila blizu Dubrovnika i Sinja, ali i u Kotoru.³⁷

Parobrod konta Viskovića iz Perasta *Arciduchessa Carolina* je 3. marta 1857. godine trgovao na relaciji **Trst – Ankona – Brindizi** i potom dalje sa Grčkom i Orijentom.³⁸

³³ DACG IAK, UPM XIII b - 811, 19. jun 1694. godine.

³⁴ DACG IAK, UPM LX - 595, Drač, 20. avgust 1740. godine.

³⁵ DACG IAK, UPM LXXXVI - 701, Herceg Novi, 9. avgust 1756. godine.

³⁶ DACG IAK, UPM LXXXIII - 782, Kotor, 8. avgust 1758. godine.

³⁷ DACG IAK, OD VI - 161, 12. oktobar 1830. godine.

³⁸ *Mercatores et nautae (Trgovci i pomorci Boke)*. Katalog izložbe, Zagreb 2003, str. 78.

Trgovačka putovanja često su pratila i velike *vremenske nepogode*. Mjeseca juna 1511. godine. Frano M. Buća, Vičenco Pima i Benko Bunić u ime posade (osim Marjana Lardića) koja je bila oštećena na putovanju u Lančano, tražili su određivanje avarije,³⁹ jer je sa karavele morala biti bačena u more roba zbog velikog nevremena.⁴⁰ Često je uz stradanje i potapanje broda, oštećenja i gubljenja tereta, bilo i ljudskih žrtava. Tako je kotorski jedrenjak (feluka) 1731. godine doživio brodolom u blizini **Barlete** na svom putu za **Brindizi**. Prevezio je kožu, koju su kotorski trgovci najviše nabavljali u Crnoj Gori, kao i slanu ribu, proizvod bokeljskih ribara. Tom prilikom su stradali kapetan i dva mornara, a pet mornara se uspjelo spasiti.⁴¹

Sljedeći primjer pokazuje kako se odvijala procedura pred sudom nakon nepredviđenih vremenskih okolnosti. Kapetan Vicko Smekja, pok. Petra iz Perasta, iz **Ankone** je krenuo za **Denovu** brodom *Madonna del Rosario e San Giuseppe*. Kada je doplovio u Boku 1736. godine nakon nesreće na moru, sud u Herceg Novom ga ispituje o putovanju. On iscrpno izvještava pomenuti sud o nedaćama koje su ga zadesile. Tokom plovidbe su ga pratili jaki vjetrovi, jugo („široko“) i sjeverni vjetar („bura“). Nakon jednog snažnog udara brod je zadobio oštećenja, ušla je voda u štivu (skladište za teret u potpalublju) i nakvasila teret kojeg su prevozili, pšenicu i konoplju. Kapetan se na sudu branio od optužbe da je on krivac za stradanje broda

³⁹ *avarea*/avarija (f). Avarija je jedan od najstarijih pravnih instituta koji je tokom vremena bio podešavan prema konkretnim potrebama i rizicima pomorske plovidbe. Određuje i zajedničko snošenje štete bez obzira radi li se samo o izbacivanju tereta i bez obzira da li je to bilo namjerno učinjeno radi olakšanja broda, zasnivajući to na pretpostavci da svi učesnici u pomorskom poduhvatu sačinjavaju jednu zajednicu i svi rizici te zajednice imaju se dijeliti zajednički. (*Pomorski rječnik*, Split 1984. godine, str. 514, 515)

⁴⁰ DACG IAK, SN XXV - 362t-363, 27. VI 1511. godine.

⁴¹ DACG IAK, SN CXLIII - 112, 113, 1731. godine.

i tereta, i pravda se da šteta nije izazvana njegovom krivicom, već višom silom, to jest vremenskom nepogodom.⁴²

Putne i druge isprave/dozvole

U trgovačko-pomorskom poslovanju Kotora i Boke u početnom periodu mletačke uprave bila su bitna tri faktora, odnosno tri ličnosti: pomorac, brodovlasnik i trgovac – naručilac.⁴³ Kapetan (zapovjednik) je morao biti profesionalni pomorac, ali je često bio slučaj da se radilo o osobi slabog imovnog stanja. Takođe, početkom XV vijeka kotorski brodovlasnici (patruni)⁴⁴ nisu bili plemići nego obični građani koji su se bavili posredovanjem u prodaji trgovačke robe koja je bila u vlasništvu plemića. Brodovlasnik je mogao biti istovremeno i kapetan. Ukoliko nije to bio, kapetan je radio za potrebe brodovlasnika. S druge strane, kapetan je vremenom postajao suvlasnik broda tako što je isplaćivao dogovoreni iznos u ratama od prihoda putovanja. Iz navedenog razloga, kapetan i posada su dobili pravo na izvjesnu ličnu trgovinu. Treći faktor su bili naručioc i trgovačke robe, domaći ili strani. Vozarina za žitarice se pregovarala po vreći i na cijenu nije uticala daljina luke. Ulje se ugovaralo po bačvama. Za svaku

⁴² DACG IAK, UPM LVI - 380-382, Herceg Novi, 1736. godine.

⁴³ Miloš Milošević, *Pomorski zbornik*, izdavači: Jugoslovenska akademija nauka i umjetnosti i Institut za historijske i ekonomske nauke, Zadar, Zagreb, 1962. godine, str. 1798.

⁴⁴ Još u XIV v. poznata dva brodogradilišta u Boki i to u Perastu i Kotoru. Potreba za njima je morala biti velika s obzirom na razvijenost pomorstva. Peraško brodogradilište je starije od kotorskog (prva isprava je iz 1336. god, brodogradilište radi do 1813. godine). Polovinom XV st. ima čak dva brodogradilišta. Godine 1512. peraška flota brojala je 60 brodova. Brodovi su građeni četiri do pet mjeseci. Koristila se domaća ili uvozna sirovina (uglavnom iz Albanije) za gradnju brodova. Jedan od razloga za brodogradnju bio je odbrana zaliva od gusara.

vrstu trgovine brodovlasnik je morao tražiti dozvolu od mletačkih vlasti.

U dokumentima Istorijskog arhiva Kotor nalazimo primjer da su pomorci sa Prčanja znatno više nego drugi Bokelji sticali izvozne dozvole (polise), tako 1707. godine osam pomoraca iz Prčanja prema po jednom iz Kotora, Dobrote, Perasta, Herceg Novog i iz Stoliva.⁴⁵ Postoje popisi trgovačkih dozvola iz 1733. i 1736. godine koje je vanredni kotorski providur izdavao pomorskim trgovcima iz Boke za pojedinačna putovanja.⁴⁶ Izvozne dozvole su povremeno dodjeljivane i kasnije. Tako je na primjer mletačka carinska isprava iz 1748. godine bila izdata Nikoli Lazariju sa Prčanja za prevoz robe u Boku.⁴⁷

Roba za izvoz se provjeravala, a s obzirom na postojanje crnog tržišta i raznih oblika krijumčarenja, zakon je predviđao stroge kazne. Mletački konzul u *Senigaliji* poslao je 1759. godine pismo Aleksandru Zenu (*Alessandro Zeno*) iz Trgovačkog suda u Veneciji u kojem ga obavještava da svi oni koji pokušavaju donijeti robu bez dokaza o njenom porijeklu podliježu kazni. Zeno potom obavještava vanrednog providura u Kotoru da svi Bokelji koji žele ići u Senigaliju mogu da traže potvrdu za oslobađanje od plaćanja dažbina i moraju imati dokaz o porijeklu robe.⁴⁸

Osim izdavanja dozvola za obavljanje trgovine, postojalo je i ograničenje slobode trgovine, kao na primjer Kotor sa *Puljom* i *Markama* 1514. godine.⁴⁹ Ponekad je zabranjivan izvoz određenih proizvoda, kao što se vidi u primjeru iz 1737. godine kada je bio zabranjen izvoz sardele i druge vrste usoljene ribe.⁵⁰

⁴⁵ DACG IAK, UPM XXII - 1054 t, 1055-1055 t, 1060 t, 1707. godine.

⁴⁶ DACG IAK, UPM LIII - 100-101, 1733. godine i 1736. godine.

⁴⁷ DACG IAK, BROD IV - 10, 16. maj 1748. godine.

⁴⁸ DACG IAK, UPM LXXXIV - 106, 13 avgust 1759. godine.

⁴⁹ DACG IAK, Zbirka diploma (dukali i listine) (DIL) III - 46, 1514. godine.

⁵⁰ DACG IAK, UPM XLVIII - 632, 1735. godine; LI - 106, 1737. godine.

Često su zdravstvene okolnosti i sanitarne mjere koje su se sprovodile zbog sprečavanja širenja zaraza bile razlog ograničenja za obavljanje trgovine. Na primjer, avgusta mjeseca 1739. godine iz zdravstvenih razloga bio je obustavljen svaki budući saobraćaj sa Albanijom, Ankonom i Senigalijom.⁵¹

Privilegije

Za vrijeme uprave Mletačke republike žitelji Boke su se pokazali kao odlični pomorci, hrabri ratnici i vješti trgovci. Za zasluge na ratnom polju, kao nagradu, dodjeljivane su im carinske olakšice i privilegije - pohvalnice, titule i medalje. To je bio i jedan od načina da uvećaju svoj kapital i da ekonomski unaprijede čitavo ovo područje.

Još 1195. godine kotorska opština je bila oslobođena plaćanja pristanišne takse (*ancoratum*) i putarine (*plateatum*) u pojedinim gradovima u Italiji. Slične povlastice važile su i za pomorske trgovce iz **Barija** u Kotoru.⁵²

U *Statutu grada Kotora* (Venecija, 1616) u članu CCCLXXXV iz 1350. godine propisane su carinske povlastice u vezi trgovine između Italije (Ankona, Venecija, Bari) i Boke. U članu XX, 1407. godine spominje se načelo reciprociteta u povlasticama Boke Kotorske ne samo kada su u pitanju Bari i Ankona, već i Pulinjano, što je bilo odobreno od strane Velikog i Opšteg vijeća grada Kotora.⁵³ Ovakve olakšice su osim za trgovce važile i za Bokešku mornaricu. U Istorijskom arhivu Kotor čuvaju se takve privilegije iz 1563, 1556, 1714, 1717. i 1725. godine.⁵⁴

⁵¹ DACG IAK, UPM LVIII – 705, 4. avgust 1739. godine.

⁵² Milošević, Miloš, *Pomorski trgovci, ratnici i mecene*, Beograd - Podgorica, 2003. godine, str. 27.

⁵³ *Statuta civitatis Cathari*, Venetiis, MDCXVI, Kotor, 2009. godine, str. 308, 371.

⁵⁴ DACG IAK UPM CCIII – 261, Kotor, 10. avgust 1754. godine.

Naročito su Peraštani za vrijeme uprave Mletačke republike dobijali povlastice. Zbog svojih hrabrih poduhvata na moru, a i na kopnu, postigli su najviši privredni i kulturni razvoj od svih primorskih opština Boke. Najstarija privilegija Perasta potiče iz 13. novembra 1540. godine.⁵⁵ Upravo ona je dobijena prilikom peraške pomoći Kotoru u napadu Hajrudina Barbarose.

U porodičnom fondu Ivelić iz Risna čuvaju se privilegije dobijene od Mletačke republike u periodu 1604-1760. godine.⁵⁶

Privilegije Prčanja, drugog po ekonomskoj snazi pomorskog centra nakon Perasta, čuvaju se u zbirci nastaloj u doba mletačke vladavine iz 1625. godine i u „Zelenoj knjizi“ Opštine nastaloj za vrijeme prve i početkom druge austrijske vladavine (1797-1822).⁵⁷

Postoje istorijski podaci da su Mlečani, još od početka uprave davali povlastice u trgovini i Paštrovićima. Slobodna trgovina je podrazumijevala da Paštrovići „neće plaćati nikakvu carinu ni Mlecima ni bilo kojim zemljama gore pomenute prevedre duždeve vlade za bilo kakve proizvode sa teritorije njihovog plemena...“⁵⁸. Mlečani su u nekoliko navrata „zaboravljali“ na date povlastice, ali Paštrovići su se svaki put obratili duždu koji bi ponovo ovlastio providura da ih potvrdi.

Nakon pada Mletačke republike, predstavnici austrijske uprave nisu priznavali privilegije koje su Bokelji dobili tokom mletačke uprave.

⁵⁵ DACG IAK, DIL XII - 109, 8/t, 1 (01-08 i 1-134), 13. novembar 1540. godine.

⁵⁶ DACG IAK, Porodični fond Ivelić (POIVEL) - I-1, 10/t i 5 (1-27), 1604-1760. godine.

⁵⁷ DACG IAK, DIL XIII - 139, 2/t, 3 (01-04/t i 1-46), najstariji sačuvani dokument privilegija Prčanja je iz 1625. godine, a Zelena knjiga je iz perioda početka I i tokom vladavine II austrijske uprave (1797-1822) DIL XVII - 247, 01/t, 02 (01-04 i 3-125), 5. januar 1683. god, DIL XVIII - 281, 3/t, 4 (1-10), XVII vijek

⁵⁸ Š. Ljubić, „Listine...“, VIII, tač. 8, 1886. godine, str. 225.

Privilegije Prčanja, DACG IAK, DIL fasc. XIII

Krijumčarenje

Pomorska trgovina donosi prosperitet svakom kraju i državi koje su orijentisane na tu privrednu granu. Ako je ona od strane države privilegovana kroz razne poreske i druge olakšice, kako je to bio slučaj u određenom periodu sa bokeljskom pomorskom trgovinom, obično dovodi do velikih akumulacija kapitala i do opšteg ekonomskog blagostanja. Uz regularne tokove trgovine, u Boki i uopšte na Jadranu i Mediteranu, bili su prisutni oblici nelegalnog poslovanja, tzv. krijumčarenje. Nesporno je da je ovaj oblik nedozvoljene trgovine bio prilično zastupljen i da je doprinisio bogaćenju pojedinaca, a kroz to i čitavog regiona.

Prema raspoloživim podacima iz arhivskih izvora u određenom periodu uspona bokeljskog pomorstva tokom mletačke uprave, u krijumčarenju su prednjačili Dobročani i Prčanjani. U sačuvanoj arhivskoj građi se može vidjeti kako su vlasti tražile čak specijalne dozvole i podatke o porijeklu robe, mjestu izrade i vlasništvu robe. Preko ovakvih primjera se vidi otpor bokeljskih trgovaca monopolizaciji tržišta od strane Venecije, tačnije može se „...dobro osjetiti ritam borbe Bokelja protiv paradoksalne obaveze da sve mora ići u Veneciju, i to po tamo normiranim cijenama“.⁵⁹

Iako su postojale opomene brodovlasnika upućene pomorcima da ne smiju krijumčariti robu i da će posljedice toga snositi sami, to nije sprečavalo iste da svraćaju u manje gradove i da je nude i prodaju kroz ilegalne tokove. Prema nekim podacima, i sam vanredni providur iznosi činjenicu da je Dobrota stekla imetak „ne toliko pomorskom trgovinom, koliko nedozvoljenim krijumčarenjem“.⁶⁰ Uredne brodske papire su morali svi imati, a prema tim propisima teret iz Boke je trebalo da se sastoji od voska, meda, sušenog bravljeg mesa (kaštradine), sira, lojanica, raše, suhих ukljeva, slanij jegulja i svinjetine. Međutim, nedozvoljene radnje počinju već od toga što se roba ukrcavala bez nadzora, pa patruni u ispravama nisu navodili cijelu količinu robe koja je podlijegala carini. Umjesto da se, kako je to bilo zakonski propisano, upute direktno ka Veneciji, brodovi su kao slučajno svraćali u u *Napuljsku kraljevinu, Ankonu, Trst, Rijeku*. Da bi ovakve radnje bile uspješne, postojala je dobra mreža uigranih „sunarodnika“ koji su tu živjeli isključivo od usluga ove vrste i vješto razrađivali sistem skrivenog uvoza robe. Takvo stanje se pokušavalo sanirati putem strogog nadzora brodskih papira i zabrane Dobročanima i Prčanjanima da unajmljuju brodove koji su bili pogodni za krijumčarenje. Kao pri-

⁵⁹ O., c. Milošević M., *Pomorski trgovci*,..., str. 25.

⁶⁰ *Isto*, str. 24.

mjer može se navesti dokument iz 1713. godine u kojemu je popis kapetana iz Boke Kotorske koji su bili uhvaćeni u **Ankoni** zbog neplaćanja carine i nepoštovanja trgovačkih zakona, kao i krijumčarenja.⁶¹ Dalje, bogati teret (volovska i medveđa koža, kavijar, ogrtači od vune, kafa, smola, rujevina, slana riba, svilena roba) upućen iz Herceg Novog 1713. godine otplovio je za **Siciliju** umjesto za **Veneciju**. U ovom slučaju je kapetan bio oslobođen krivice uz posredovanje Bokeljske mornarice.⁶² Istovremeno ovaj primjer ukazuje koliko je važnost uživala Bokeljska mornarica u zaštiti interesa bokeljski pomoraca tokom mletačke uprave.

Mletačke vlasti su neprestano i pomno pratile sve kontakte svojih podanika sa **Senigalijom** tokom XVIII vijeka, a po povratku u Boku trgovci su redovno bili saslušavani u kancelariji vanrednih providura. U sačuvanim zapisnicima sa tih saslušanja vidi se da su ih ispitivali, ne samo u vezi tereta kojeg su prevozili, nego i o putnicima na brodu koji su išli radi sajma.⁶³

U dokumentima postoje svjedočanstva o sitnim krivičnim prestupima koje su počinili pojedinci iz Boke. Spis iz 19. maja 1820. godine govori o Marku Kostu, koji je bio prognan iz **Trsta**. Njega su zbog prevare uhvatili i zatvorili u Trstu, ali zbog nedostatka pravnih dokaza morali su da ga puste i nakon toga su ga poslali u domovinu. Kako vlasti u Trstu sa sigurnošću nisu znale mjesto njegovog rođenja, obratile su se radi dobijanja informacije vlastima u Kotoru. Zatim su se kotorske vlasti obratile Opštini Dobrota da ih u što kraćem roku izvijesti ako ima kakvih podataka o Marku Kostu, kako bi oni mogli obavijestiti vlasti u Trstu da li ova osoba uopšte pripada ovom okrugu.⁶⁴ U drugom

⁶¹ DACG IAK, UPM XXXIII - 626, 2. jun 1713. godine.

⁶² DACG IAK, UPM XXXIII - 633, 5. avgust 1713. godine.

⁶³ DACG IAK, UPM LXXIII - 682, 4. april 1750. god, UPM LXXXVI - 702, 9. avgust 1756. godine.

⁶⁴ DACG IAK OD II - 58, 19. maj 1820.

dokumentu imamo slučaj da je zbog krađe izvjesni Antonio Radoničić, star 28 godina, bio protjeran iz *Trsta* u Zadar 1820. godine, a zatim u svoje matično mjesto, u Dobrotu. Prethodno je on u *Trstu* odslužio zatvorsku kaznu u trajanju od deset mjeseci. Prvostepeni Kotarski sud ga je isporučio kapetanu Iliji Radimiriju, koji je trebalo da se pobrine za njegov bezbjedan povratak u Dobrotu, uz mjere najvećeg mogućeg nadzora.⁶⁵

Osim što se krijumčarila roba, u raznim dokumentima su sačuvani i primjeri krijumčarenja ljudi. U XVII i XVIII v. obavljala se trgovina robljem, u kojoj uzimaju učešća i Paštrovići. Roblje se uglavnom kupovalo u Albaniji, ali je uzimano i u samim Paštrovićima i preprodavalo se u Mlečicima. Tako na primjer crnogorski vladika Vasilije Petrović piše 1755. godine mitropolitu Savi Petroviću izvještavajući ga o Marku Kažanegri iz Budve koji je na prevaru namamio dvanaest vojnika u svoju kuću koja se nalazi u Pržnom obećavajući im novčanu naknadu. Sa tog mjesta ih je Miloš Jovanov u toku noći prebacio u Gluhi Do, odakle je trebalo da ih odvezu u *Pulju* i da ih tamo prodaju kao roblje. U pismu se navodi da su to oni već ranije uradili sa nekim Crnogorcima, primorcima i sa jednim čovjekom iz Moskve.⁶⁶

Sanitet/ Lazareti

U cilju zaštite zdravstvenih i pomorskih interesa Boke, koji su se međusobno uslovljavali i sukobljavali, veoma je rano došlo do osnivanja neophodnih pomorsko-zdravstvenih ustanova, zdravstvenih ureda i njihovih područnih ustanova – lazareta.⁶⁷

⁶⁵ DACG IAK, OD II – 86, 1820. godine.

⁶⁶ DACG IAK, UPM LXXIV – 311, 312, 17. januar 1755. godine. Dokument je napisan ćirilničnim pismom, a postoji i prevod na italijanski jezik koji je napisan u kancelariji vanrednog providura u Kotoru.

⁶⁷ Riječ lazaret potiče od biblijskog Lazara, gubavog prosjaka; dok riječ karantin (karanten) dolazi od riječi quaranta=40, tj. 40 dana koliko se smatralo da traje inkubacija do pojave bolesti.

U vremenu od XV do XVIII vijeka vrlo često su bile epidemije kuge i drugih zaraznih bolesti. Bolesti su se naročito širile tokom ratnih sukoba, ali su zarazama značajno doprinosila trgovačka putovanja, razmjena roba iz raznih zemalja i krajeva i pljačka brodova iz zaraženih područja. Da bi spriječili zaraze koje su se širile putem pomorske trgovine, u mnogim pomorskim lukama sprovodile su se razne mjere predostrožnosti. Gotovo svi značajniji punktovi za istovar i utovar robe bili su pokriveni sanitarnim mjerama i imali su tzv. lazarete za sprovođenje karantina. Tako su redovno i brodski teret i posada bili podvrgavani karantinu. Zdravstveni uredi su aktivno vršili kontrolu, o čemu svjedoče brojna dokumenta iz njihove djelatnosti. Oni su registrovali dolazak i odlazak svakog broda, izdavali i kontrolisali zdravstvene listove, bilježili svaki detalj koji je mogao ukazivati na moguću prijetnju od zaraza, intervenisali u svakoj prilici i slučaju sumnje u zarazu, vodili računa o pravilnom izdržavanju karantina brodova, posade, putnika ili robe.⁶⁸ Zdravstveni list je morao posjedovati svaki brod. U zavisnosti od područja odakle je brod došao, ovi listovi su bili kategorisani na sumnjive i nesumnjive. Takođe, i roba je bila podijeljena u četiri skupine, na: vrlo sumnjivu, sumnjivu, manje sumnjivu i onu koja nije sumnjiva. Prema stepenu sumnjivosti i karakteristici zdravstvenog lista sva sumnjiva roba se „čistila“ u lazaretima. Ona se raskuživala posebnim postupcima (solju, sirćetom, dimom, vatrom, tamjanom, bobicama od smreke, katranom, živim krečom...) I ljudi i roba su bili praktično zarobljeni u karantinu na duži vremenski period, pa su te procedure negativno uticale na brzinu i efikasnost trgovačkog prometa. U Italiji, lazareti u kojima se obavljao karantin nalazili su se u **Palermu, Mesini, Trstu, Veneciji, Ankoni** i drugim trgovačkim centrima,

⁶⁸ Slavko Mijušković, „Osnivanje i djelovanje pomorsko-zdravstvenih ustanova u Boki Kotorskoj“, *Istorijski zapisi*, god. XVI, knj. XX, br. 2, Titograd, 1963. godina, str. 292.

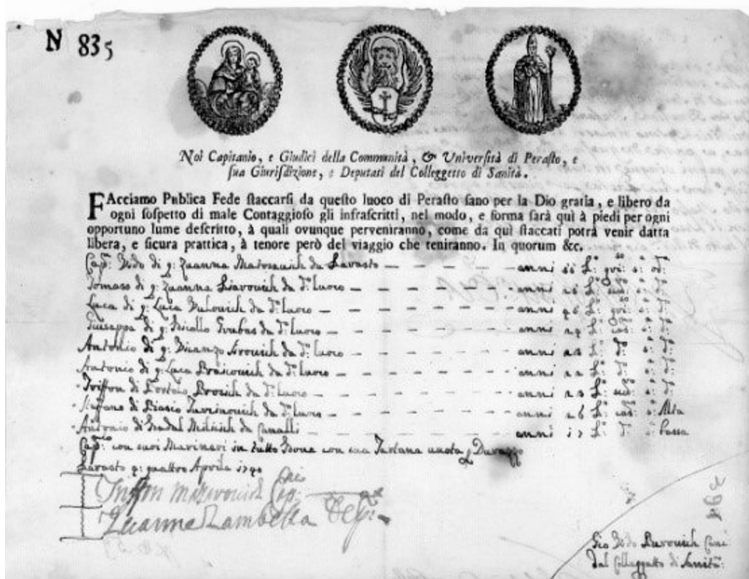
a u Boki u Rosama, Herceg Novom, Meljinama, Kotoru, Perastu (Gospa od Škrpjela)⁶⁹, Petrovcu. Postojanje ovakvih ustanova svjedoči o visokom stepenu zdravstvene kulture toga doba u ovim krajevima. U početnim godinama, lazareti su se osnivali dalje od naseljenih područja zbog prevencije od zaraze, a kasnije su se sa napredovanjem zdravstveno-zaštitnih mjera i interesa trgovine približili samim gradovima. Pored sprečavanja širenja bolesti, oni su imali izvjesni privredni značaj u mjestima gdje su se nalazili. Raskužena stoka i roba najčešće se tu i prodavala.

Lazaret je u Kotoru osnovan 7. aprila 1437. godine, a šest godina ranije spominje se u jednom dokumentu karantinska stanica kod Đurića što ne određuje i godinu njenog nastanka. U Kotoru su postojala dva lazareta, jedan na Gurdiću izvan južnih gradskih vrata, a drugi pred sjevernim gradskim vratima, na Tabačini. Lazaret na ostrvu Stradioti (Prevlaka) javlja se u dokumentima 1622. godine hercegnovski lazaret sagrađen je 1700. godine, a u Meljinama 1729. godine.

U Perastu je takođe bila osnovana posebna ustanova *Collegetto di Perasto*, to jest Zdravstveni ured, koji je izdavao sanitarne dozvole pomorcima. U Muzeju grada Perasta čuva se knjiga pod nazivom *Raccolta di fedi di sanità rilasciata dal Collegetto di Perasto* (*Skup zdravstvenih potvrda koje je izdao Zavod u Perastu*) u kojoj su sačuvane 284 zdravstvene dozvole (ital. *fedi di sanità*). Četiri povjerenika za zdravstvo sa gradskim kapetanom na čelu predstavljali su Zdravstveno vijeće. Perast je već 1597. godine odlukom mletačkog senata dobio dopuštenje da izdaje sanitetske dozvole za slobodnu plovidbu svojim brodovima koji nisu putovali u krajeve u kojima je bilo kuge i drugih zaraznih bolesti, pod uslovom da se vlasnici brodova pod zakletvom obavežu da će to ispoštovati. Zdravstveni ured u Perastu je radio do 1824. godine kada je ukinut propisima austrijskih vlasti.⁷⁰

⁶⁹ DACG IAK, UPM LVIII – 211/t, 2. jun 1702. godine.

⁷⁰ *Mercatores et nautae (Trgovci i pomorci Boke)*. Katalog izložbe, Zagreb

Dozvola za putovanje u Drač kapetanu Vidu Matoševiću iz Perasta

Uz sve nepovoljnosti za nesmetanu trgovinu zbog dugog boravka u karantinima, u lazaretima je često dolazilo do krađa. Oni su bili pogodni za pribavljanje robe za ilegalnu trgovinu. Postoji podatak da je harambaša Sladoje Tomašević zajedno sa Jovanom Grujicom trgovao voskom. Tom prilikom je patrun Agostin trebalo da odveze u Veneciju 34 kola, dok ga je u hercegrovskom lazaretu čekalo pripremljeno još 14 kola. Međutim, došlo je do krađe u lazaretu 13. februara 1701. godine tokom koje su nestale četiri oke voska vlasništva Grujice i Tomaševića.⁷¹

Iz razloga sprovođenja zdravstvenih mjera zaštite u avgustu 1739. godine je bio obustavljen svaki saobraćaj sa *Ankonom i Senigalijom*. Međutim, tada je u Herceg Novi došao brod, gaeta

2003, str. 66.

⁷¹ DACG IAK, UPM XX – 385/t, 1701. godine.

(*polacca perastina*), koji je stigao iz **Ankone**. Njenog kapetana Nikolu Marolija su predstavnici vlasti odmah priveli na ispitivanja. Iz iskaza se saznaje da je kapetan Maroli prvo otplovio iz Boke za **Čivitavekju** (*Civitavecchia*) sa teretom crvene zemlje, zatim u **Ankonu** gdje je istovario svoj teret i tamo se susreo sa brodovima iz **Senigalije** koji su došli na godišnji sajam. Takođe, izjavio je da se dvoje putnika ukrcalo na njegov brod iz **Ankone** i potom su se svi uputili nazad u Perast. Iako kapetan tvrdi da zaraze nije bilo tokom putovanja, Zdravstveni ured odlučuje da mu se zabrani dalja plovidba zbog mogućeg širenja zaraze i da mu se dodijeli stražar radi bezbjednosti tereta koji je prevezio njegov brod.⁷²

U sljedećem primjeru imamo mjere predostrožnosti koje su uslijedile kada su trgovci sa robom stigli iz **Ankone** i iskrcali se u Drač 1740. godine. Pomoć su im pružili čuvar Petar Nikolin, određen od strane Sanitarnog ureda iz Herceg Novog, kancelar iz konzulata i janjičara. Patruna će izvijestiti dokumentom o događaju.⁷³

Inspeksijska kontrola zdravlja pooštrava kontrolu zbog izbivanja zaraze u **Mesini** i **Kalabriji**, te jula 1744. godine. Đirolamo Gverini, generalni providur u Zadru šalje dopis vanrednom kotorskom providuru Đovaniju Batisti Albriciju. Dopis se tiče godišnjeg sajma u **Senigaliji** koji je otvoren za sve izlagače bez ograničenja, pa je time opasnost od zaraze povećana. Zato je Sud za zdravlje u Veneciji odredio kao neophodno da se, po povratku sa sajma, svaki brod podvrgne karantinu.⁷⁴

Na osnovu uredbe Zdravstvenog suda Venecije, pri povratku iz **Senigalije** 1756. godine, patron Josip Radimiri je bio podvrgnut karantinu 21 dan u lazaretu u Herceg Novom.⁷⁵

⁷² DACG IAK, UPM LVIII – 330, 705, avgust 1739. godine.

⁷³ DACG IAK, UPM LX – 595, Drač, 20.VIII 1740. godine.

⁷⁴ DACG IAK, UPM LXIV – 158, 159, Zadar, jul 1744. godine.

⁷⁵ DACG IAK, UPM LXXVI – 701, Herceg Novi, 9. avgust 1756. godine.

Radi izbjegavanja epidemije kuge Bokelji su u XVIII vijeku umjesto u **Senigaliju** počeli odlaziti u **Trst**. Jedan od njih je bio Stolivljanin Lorenzo Milatović, koji je saslušan 1756. godine od strane predstavnika Zdravstvenog ureda iz Herceg Novog. Iz njegovih odgovora službenik ureda doznaje specifičnosti putovanja, sve sa ciljem saznavanja da li su on ili roba bili u kontaktu sa zaraženim područjem. On je morao da se izjasni kojem tipu broda je vlasnik, koliko članova posade je bilo koji je bio razlog putovanja i njegova putanja o dužini plovidbe, o teretu koji se ukrcavao i iskrcavao, da li su prolazili sanitetsku kontrolu i sl. Uz to, morao je uvjeriti vlasti da nije bio blizu zaraze, jer zaraženom području nije prilazio.⁷⁶

Interesantan je podatak koji pokazuje koliko je karantin za robu i ljude sa broda trajao u zavisnosti od toga iz kojeg područja su stizali brodovi. Roba sa Jonskih ostrva (Zakintos i Krf) koja se dopremala u **Palermo i Mesinu** stavljala se u karantin 30 ili ukoliko je sumnjiva 40 dana; sa Malte roba se nalazila u karantinu 21, a lica 14 dana; ukoliko je brod stizao iz **Lečea i Venecije**, u karantinu je stajao 40 dana; isto važi za Dalmaciju, kao i Boku kotorsku koja joj je administrativno podređena. Tada je bio zabranjen uvoz robe i iz Otomanskog carstva. U istom dokumentu Istorijskog arhiva Kotor iz 1819. godine spominje se zaraza od kuge i karantin brodova u **Mesini i Palermu**, gdje je zapravo i postojala zdravstvena komisija.⁷⁷

Dodatni problem bio je to što je u ovim okolnostima dolazilo do propusta u pregledavanju robe, jer bi vlasti često povjerovala lažiranim podacima i nisu vršile detaljnu provjeru tereta, a to je imalo za ishod krijumčarenje robe. Žalbe stižu 1820. godine iz **Trsta i Venecije** u kojima se nalaze lazareti. Iako je period zaraze prošao, brodovi koji bi krenuli iz ovih gradova za **Ankonu** morali su tamo biti strogo kontrolisani. Kapetani i patrni su

⁷⁶ DACG IAK, UPM LXXVII – 309–311, 31. avgust 1756. godine.

⁷⁷ DACG IAK OD Ia – 142, 27. decembar 1819. godine.

koristili tu situaciju. Oni često nisu bili iskreni u svojim zdravstvenim dokumentima. Nisu davali tačne podatke o broju osoba na brodu, količini i kvalitetu tereta. Da bi to spriječila, austrijska vlada je tražila da ubuduće ne lažiraju podatke, jer će time dovesti do sopstvene štete i kazne tokom putovanja.⁷⁸

*Gusarstvo/ Piraterija*⁷⁹

Najveći neprijatelji pomorstva, osim zaraznih bolesti i prirodnih stihija, bili su razbojnici na moru. Na mnogim putovanjima, od XIV sve do XIX vijeka, piraterija je po Jadranu i Sredozemlju dostigla ogromne razmjere i činila neprocjenjivu štetu i prepreku slobodnoj pomorskoj trgovini (napad na brodove, otimanje robe, potapanje brodova, ubistva), a često je dovodila u pitanje egzistenciju stanovništva. Gusarstvo, s druge strane, predstavljalo je otpor domaćeg stanovništva pod okriljem tadašnje uprave protiv upada neprijateljskih jedrenjaka, koji su na ovom prostoru poput štita čuvali Boku. Oni su prvenstveno imali zadatak da tjeraju turske lađe, ali pod uslovom da ne nanose štetu tamošnjim hrišćanima i trgovačkim karavanima. Međutim, nerijetko, gusar je na svoju ruku postajao i pirat ukoliko bi mu se za to pružila prilika. U starim dokumentima Istorijskog arhiva Kotor često se pojmovi pirat i gusar preklapaju unutar istog spisa, tako da je nekad teško razlučiti da li se radi o jednom ili drugom.

Gusari su stizali sa raznih strana Mediterana. Frano Visković u svojoj knjizi *Storia di Perasto* piše o događaju u Perastu iz 1571. godine. Gusar Karakosa (*tur. Karagöz – Crno oko*), **kalabrijski** otpadnik, napao je sa 11 fusti Perast. Napad je bio odbijen, a

⁷⁸ DACG IAK, OD II, 96, Kotor, 28. jul 1820. godine.

⁷⁹ Piraterija je nasilje na moru izvršeno bez ovlašćenja državnih vlasti, najčešće iz koristoljublja. Gusarstvo je nasilje na moru izvedeno radi sprovođenja interesa samih gusara i u cilju sprečavanja pomorskog prometa, ali uz ovlašćenje državnih vlasti.

Peraštani nisu imali gubitaka osim poneke opljačkane i opustošene napuštene kuće. Nikoga nije odveo u roblje, niti je koga ubio. Poslije ovog napada gusar se povukao.⁸⁰

Jednu od najvećih opasnosti na moru za Bokelje predstavljali su ulcinjski gusari koji su bili pod Turcima od 1570. godine i vjekovima harali Jadranom. Pojavljuju se i pred samom **Senigalijom** u vrijeme održavanja sajma 1726. godine. Mletački konzul u Draču javio je da se ulcinjski gusar Ali Hodža sa pet naoružanih fusti našao pred **Senigalijom** da bi činio razbojništvo.⁸¹ Iste godine, venecijanski vicekonzul iz Drača, Đovani Mateo Trimelati, piše vanrednom providuru u Kotoru. Povod za obraćanje je, takođe, opasnost od surovog gusara Ali Hodže iz Ulcinja koji se sa pet fusti otisnuo u vode Jadrana (Hvar i rt Redoni), da bi napadao brodove koji se vraćaju sa sajma u **Senigaliji**. Iskoristio je priliku kada se vanredni providur iz Kotora nalazio u **Ankoni** zbog godišnjeg sajma u **Senigaliji**. Vicekonzul moli vanrednog providura da mu pošalje nekoliko galija ili da obaveže opštinu Perast da naoruža jednu veliku tartanu koju bi poslali njemu u pomoć.⁸²

Gusarski brodovi sa juga Italije dolazili su čak i do obala Bokokotorskog zaliva. Papski izaslanik je izjavio u Senatu da je u mjesecu junu 1739. godine vidio kako nekoliko brodova izlazi iz zaliva. Oni su presretali hrišćanske brodove, a potom se uputili ka obalama **Pulje** i **Abruca**. Radilo se o dvije tartane iz Boke i dvije peraške barke sa latinskim jedrima pod komandom patrolna Gregorija Novikja, bandita iz **Napuljskog kraljevstva**. Predstavnici Senata pretpostavljaju da su pirati imali plijen i da nastavljaju pljačkati. Traže od generalnog providura iz Zadra da izvrši istragu, a ovaj se obraća kotorskom providuru.⁸³ (U ovom

⁸⁰ Visković, Frano, *Storia di Perasto*, Trst, 1898. godine, str. 255.

⁸¹ DACG IAK, UPM XLIII – 431, 7. VII 1726. godine.

⁸² DACG IAK, UPM XLIIIa – 431, Drač, 7. jul 1726. godine.

⁸³ DACG IAK, UPM LVIII – 731, Zadar, 18. avgust 1739. godine.

dokumentu pojmovi gusar i pirat se izjednačavaju. Veća je vjerovatnoća da se radi o piratima, jer se spominju kao banditi i imaju nelegalni dogovor sa pojedincima iz Boke).

Predostrožnost zbog opravdanog straha od gusara pratila je bokeške trgovce - pomorce na njihovim putovanjima. Živopisan je dokument iz 1746. godine u kome kapetan Zorci Gradiska, sin pokojnog Pjetra Gradiska iz Perasta, svjedoči na sudu u Kotoru pred vanrednim providurom Tomazom Soderinijem povodom događaja koji se desio na njegovom putovanju kroz Mediteran (Boka - Aleksandija [?] - Kos - Valona - Ankona - Boka). Tokom putovanja, u Valoni su pristali na obalu zbog nevremena koje se podiglo. Tom prilikom naišli su na Turke koji su spominjali njegovog bliskog rođaka kapetana Grila koji je izboden i bačen u more od strane nepoznatih Turaka. Zorci Gradiska se sa strahom njega prisjetio, dok je slušao razne uvrede i psovke.⁸⁴ U nastavku plovidbe, prišla im je jedna ulcinjska tartana. Poučen prethodnim iskustvom, po dolasku na njegov brod, petoro članova posade sa te tartane je zavezao. Dvojicu je vratio na njihovu tartanu kako bi brod nastavio putovanje sa minimalnim brojem članova posade. Zarobljenu petoricu doveo je u Boku, gdje ga je saslušavao vanredni providur. Vlasti su zanimale činjenice i detalji u vezi petorice ulcinjskih zatvorenika i da li se oni ikako mogu dovesti u vezu sa ubicama kapetana Grila. Ne našavši vezu između ove dvije grupe ljudi i dokaze za sumnje koje su postojale, prebačeni su u Bar, a zatim dalje, vjerovatno u Ulcinj. Kasnije će se ispostaviti da su Ulcinjani bili trgovci koji su željeli da prodaju svoju robu. Izjavu je takođe dao i jedan putnik na brodu, Turčin Ađi [?] Hseim iz Damijate u Egiptu. Njegova i izjava kapetana Gradiske se ne poklapaju u potpunosti, ali to nisu velike razlike.⁸⁵

⁸⁴ „...si diedero a besteggiarmi, et a dirmi se volevo del pesce che aveva già mangiato esso Grillo...”

⁸⁵ DACG IAK, UPM LXVIII – 244–246, 1746. godine.

I domaći pirati su imali udjela u pljačkama, otimačinama, te učestvovali u nelegalnim radnjama. Iz Splita piše [dokument je na tom mjestu oštećen] vanrednom providuru u Kotoru 1756. godine da su se na potezu **Fano – Pezaro** vršili napadi i otimačine. Pretpostavlja se da se radilo o osobama slovenskog porijekla. Moli se vanredni providur u Kotoru da provjeri da li ljudi koji pristaju na ove obale pripadaju netrgovačkoj struci, a uz to, da li imaju robu sa sajma u **Senigaliji** i da li pokušavaju da se tajno ubace u proviciju.⁸⁶

Mletačka republika je preduzela sve moguće korake da bi omela haranje pirata. U kopiji dijela pisma iz 1756. godine konzul iz **Senigalije** se obraća Sudu petorice mudraca zaduženih za trgovinu u Veneciji. Naime, u dvije kočije koje su dolazile iz pravca Ferare, nalazili su se trgovci koji su se uputili na sajam u **Senigaliju**. Zarobljeni su pod planinama grada **Pezara** od strane nepoznatih kriminalaca koji su brojili 11 ili 12 osoba. Tom prilikom oduzeti/razvezani su im bajuli (škrinje/sanduci/putnički koferi) i odnešen sav novac i ostalo. Sve su ukrcali na brod koji ih je čekao na plaži i prenijeli na barku jednu milju udaljenu. Pezarski mornari pretpostavljaju da su ovi pirati većinom bili iz Boke Kotorske i da su im patroni Đuzepe [?] i jedan Petrović. Poslata su naređenja da ih gradske straže u marini napadnu, počevši od **Pezara**, pa sve do **Ankone**, kako bi izbjegli slične incidente koji vrše velike pometnje u javnom redu i miru. Ova krađa je procijenjena na sumu od 2.000 cekina.⁸⁷

Nakon održavanja senigalijskog godišnjeg sajma naročito su bili aktivni berberski gusari, jer je providur za more (ital. *Proveditor del mar*) odlazio u vode **Senigalije**, koje su tada ostajale bez zaštite i pogodne za njihovo vrebanje. Neki gusari bi se uputili na obale **Pulje**, a ostali na albansku obalu, o čemu su

⁸⁶ DACG IAK, UPM LXXVII - 92, Split, 12. avgust 1756. godine.

⁸⁷ DACG IAK, UPM LXXVII - 88, 89, 18. jul 1756. godine.

Kotorani bili redovno obavještavani od mletačkog konzula iz Drača, što ukazuje dokument iz 1761. godine.⁸⁸

U otimačinama već na početku XVIII stoljeća odlikovali su se i Paštrovići koji su priznavali upravu Venecije. Generalni providur Dalmacije Vinčenco Vendramin javio je vanrednom kotorskom providuru da je Stefan Perazić zaplijenio u **Senigaliji** brodić natovaren žitom Domenika Fabrija iz **Pezara**.⁸⁹ Zloglasni Paštrović se spominje i u sljedećem aktu, iz iste, 1709. godine. Prije zore je iz luke isplovila barka patruna Domenika Zabrija iz **Pezara** sa teretom pšenice, koju je Domeniko Kazanova iz **Bolonjskog kastela** kupio od patruna Stefana Perazića. Perazić je na sajam u **Senigaliji** došao sa dvojicom svojih sinova i trojicom svojih drugova. Međutim, iskoristio je situaciju i oteo spomenuti brod sa tovarom, te se uputio ka Dalmaciji sa dva broda. Kardinal Zanović piše iz **Pezara** vanrednom providuru u Kotoru dopis u kojem ga moli da što prije riješi slučaj i oštećenju strani vrati ukradeno.⁹⁰

Jedan paštrovski brod je jula 1755. godine opljačkao neke **napuljske** plemiće prilikom plovide za **Senigaliju**.⁹¹ Drugi Paštrovići su kod **Barija** opljačkali jula 1762. godine putnike koji su dolazili iz **Barija**.⁹²

Do kojih razmjera je dovodilo razbojništvo na širem domaćem području, govori akt u kome Mehmed paša, vladar sandžacki, upućuje vanrednom kotorskom providuru dopis 1758. godine. Obavještava ga da je trgovac Stojan iz Podgorice (sandžakat Skadra) kada se vraćao iz **Senigalije**, došavši u Spič, opljačkan od strane Paštrovića M. i Krsta Parapida i njihovih drugova.

⁸⁸ DACG IAK, UPM LXXXII – 636, Drač, 10. jul 1761. godine, UPM LXXXII – 673, Drač, 4. avgust 1761. godine.

⁸⁹ DACG IAK, UPM XXVII – 15–16, 1709. godine.

⁹⁰ DACG IAK, UPM XXVII – 15–16, 25. septembar 1709. godine.

⁹¹ DACG IAK, UPM LXXVIII – 174, jul 1755. godine.

⁹² DACG IAK, UPM LXXXVIII – 1165, jul 1762. godine.

Oteli su mu razne vrste tkanina i 50 mletačkih cekina. Stojan je namjeravao da se žali barskom kadiji, ali paša mu nije dozvolio. Poziva se na Ugovor o pograničnom miru između te dvije vlasti, po kojoj je vanredni providur odgovoran za čuvanje mora („custodire il mare“), te traži od njega da riješi spomenuti slučaj.⁹³

Paštrovići ni osme decenije XVIII vijeka nisu odustali od otimačkih napada na brodove koji su stizali iz **Senigalije**. Pukovnik Bubić iz Budve podnosi molbu preko sekretara vanrednom providuru sa sjedištem u Kotoru, da razmotri sljedeću situaciju. Neki špijun iz Paštrovića mu je prenio, dan prije nego što podnosi ovu molbu, da su se izvjesni Jovo Markičević i Luša Đurin udružili sa nekim pojedincima iz Boke. Planiraju da se upute naoružani iz Kotora put Dubrovnika kako bi napadali brodove koji dolaze iz **Senigalije** u vrijeme predstojećeg sajma.⁹⁴

Veoma je specifičan i neobičan Sud za gusarski plijen u Herceg Novom (1806–1807), nastao za vrijeme kratkotrajne ruske vladavine, sa ciljem da legalizuje napade na neprijateljske brodove prije Napoleonovog preuzimanja vlasti nad Bokom 1807. godine. Bio je nadležan nad svim gusarskim plijenom, a visoka carska ruska komisija pri ovom sudu brinula je da se nekome od učesnika ne nanese krivica. Gusarstvo se nije smatralo nečasnim poslom, već je izdignuto u sistem. Otac i sin Vučetić, Đirolamo i Mikele, naoružali su dva svoja plovila pod ruskom zastavom. Njima su upravljala dva gusara, Đorđo Stojković i Marko Pjeska, takođe iz Herceg Novog. Pomenuti gusari, u vodama u blizini **Napuljskog kraljevstva**, naišli su na dvije italijanske ribarske barke sa teretom robe iz **Barija**. U nastavku se navode imena vlasnika barki. Gusari su zaplijenili barke, kao i njihov teret koji iznosi 8.000 Pezze Collonarie i prevezli ih u Boku. Plijen je propisno prijavljen ruskom komodoru

⁹³ DACG IAK, UPM LXXXII – 971, 24. avgust 1758. godine.

⁹⁴ DACG IAK, UPM CXXXIX – 348, 25. jul 1779. godine.

Beretinskom, a spomeniti Sud je donio odluku 1807. godine da je zaplijena pravilno obavljena.⁹⁵

Isti problem se nastavio i za vrijeme austrijske uprave. Njena komisija za trgovinu obavijestila je austrijsku ambasadu u **Rimu** 1819. godine da pirati u Sredozemlju malim naoružanim i opremljenim brodovima pustoše obale **Papske države** i okolno područje. Najviše se zadržavaju pri obalama ostrva **Ponce** gdje napadaju brodove.⁹⁶ Ni nakon nekoliko godina, aktivnosti gusara nisu opadale, pa su se mjere opreza pooštravale.

Komunikacija između dvije obale bila je intenzivna, tako da su cirkularnim aktima predstavnici vlasti obavještavali više različitih područja o aktualnim opasnostima. Proglas iz **Trsta** 1819. godine upućen je Opštini Dobrota da se obrati pažnja na pirata ukoliko se naiđe na njega. Detaljno i slikovito je opisan izgled broda i pirata koji se vrzma oko ostrva **Ponca** u blizini **Rima**. Naziv broda je *Pirato*, niži je brigantin, oštrih strana koje su ofarbane u žuto, ima 16 otvora za topove, bez glave na provi, sa crnom krmom i dva prozora. Na brodu se nalazi 30 ljudi, među kojima je mornar koji hramlje i drugi koji je bolestan. Posada dobro govori službeni engleski. Kapetan nosi neku vrstu engleske uniforme. Jedra broda izradila je firma *William Pore* iz Liverpula.⁹⁷

U dokumentu iz 1823. godine, Prekršajni sud u Kotoru (cirkularni akt je stigao iz Italije), javlja da zbog opasnosti od presretanja grčkih gusara, trgovina i sve moguće pošiljke iz **Venecije**, **Trsta i Ankone** ubuduće idu kopnenim, a ne morskim putem.⁹⁸

⁹⁵ DACG IAK, fond Spisi Francuske kraljevske generalne delegacije provincije Boke kotorske (DEBOF) I – 24–24/3, Kotor, 4. septembar 1807. godine.

⁹⁶ DACG IAK, OD Ia – 103t , 1819. godine.

⁹⁷ DACG IAK, OD Ia – 136, 1819. godine.

⁹⁸ DACG IAK, OD II – 372, Kotor, 7. maj 1823. godine.

Životne relacije

Narodi koji su povezani istim morem, dijele mnoge zajedničke sudbine. Odnosi između ove dvije jadranske obale bili su veoma snažni, te je prirodno da se prenose i „uvoze“ običaji. Tako, osim italijanskog jezika i širenja religije, u Boku su se prenosili i običaji, načini odijevanja, recepti... Italijani i Italijanke su dolazili radi posla u Boku, ženili se i udavali, a takođe i obrnuto, Bokelji i Bokeljke u Italiju. Sahranjivani su na obje strane, i naši i Italijani...

Kako je veliki broj stanovnika u prošlosti u Boki bio katoličke vjeroispovijesti, tako su i *religiozni poslovi* sveštenstva bili upućeni na Italiju. Na primjer, brat biskupa Vladanjića boravio je u **Senigaliji** nakon čega se vratio u Skadar. Zatim, u dokumentu iz 1616. godine svešteno lice, fra Grigorije Nikolić, krenuo je na put sa Brača za Kotor. Tu dobija dozvolu za dalje putovanje u **Ankonu** gdje nosi religiozne spise fra Klaudiju Karlu Rosiju. Iz Akone nastavlja putovanje za Veneciju, Dalmaciju, **Abruco** i najzad, opet, Dalmaciju.⁹⁹

U knjizi Peraštanina Frana Viskovića *Storia di Perasto*¹⁰⁰ iz XIX vijeka nalazi se podatak o zaštiti vjerskih privilegija Peraštana još 1544. godine od rimskog pape Paola III da biraju kapelana Crkve Gospa od Škrpjela i niko ne može da utiče na njihov izbor. On je na taj način potčinjen samo papi. Ova privilegija je trajala do Tridentskog ekumenskog koncila, tj. stolovanja pape Urbana VIII koji je ukinuo ovu privilegiju 1628. godine i odlučio da bez lokalnog biskupskog ureda nijedan sveštenik ne može biti postavljen da propovijeda.

U istoimenoj knjizi navodi se podatak da se kapetan Pavo Božov Kamenarović iz Dobrote školovao u **Trstu** i **Livornu**

⁹⁹ DACG IAK, SN LXXVIII – 89–92, 23. januar 1616. godine.

¹⁰⁰ Visković, Frano, *Storia di Perasto*, Trst, 1898. godine, str. 308.

1855. godine. Zatim, da je kapetan Vjekoslav-Luidi Visković (1828-1891) radio u konzulatima Austrije, Soluna i **Brindizija**.

Iz lista *Boka* 1901. godine doznaje se da su građani izviješteni o uspješno položenim ispitima u **Trstu** za pomorske kapetane i potčasnike. Ispite za kapetane položili su Eduard Dabinović iz Dobrote i Špiro Gopčević iz Orahovca, dok su ispit za potčasnike položili Svetozar Čatović iz Risna i Simo Petković iz Đenovića.¹⁰¹

Za potrebe *brodogradnje* u Kotoru, sa Italijom je bila razvijenja i trgovina srebrom i zlatom u XIV vijeku. Srebro i zlato je najčešće uvoženo iz Srbije, pa zatim izvoženo iz Kotora ka **Veneciji, Firenci, Ankoni i Bariju**. Vito Kotoranin je bio graditelj – rukovodilac pri izradi srebrnog oltara Crkve Svetog Nikole u **Bariju**. Brodovi za Bokelje su, osim u Boki, bili građeni u **Trstu**, npr. brod Krsta Radoničića 1824. godine.

Trgovci iz Italije (**Venecije, Firenze, Milana, Padove, Osima, Barija...**) su dolazili u Kotor da rade. Takođe su apotekari i ljekari stizali u Kotor iz **Verukje, Rima, Barlete, Ankone...**¹⁰²

Kotor je imao svog gradskog *ljekara* još u doba Rimskog carstva. Međutim, tokom vjekova bilo je malo domaćih ljekara, tako da je većina njih dolazila iz Italije (npr. Filipo iz **Ferma**, hirurg i stanovnik Kotora u XIV vijeku, Jakobo iz **Osima**, internista u Kotoru, Paolo iz **Barlete**, opštinski berberin i vidar rana; u XVI vijeku spominje se Lodoviko Busakarini iz **Pezara**, internista u kotorskoj opštini, Đovani Lukatelo iz **Feltre**, takođe internista, baš kao i Đovani Đerolimo Fjorio iz **Napulja**). Platu su dobijali u dukatima, odnosno perperima, navode se i tačni iznosi njihovih primanja.

Apotekari su takođe dolazili iz Italije, pominju se: u XIV vijeku Enrik Bonanini iz **Barlete** i Đovani Anđelo, takođe iz **Barlete**, u XV vijeku Antonio Beli iz **Narda (Pulja)**, Bernardo iz **Ferma**, a u XVII vijeku Zuane Stabile iz **Barlete**.

¹⁰¹ DACG IAK, Zbirka štampanih stvari (ŠTAMP) III 308. str, list Boka, br. 12, str. 4, Kotor, četvrtak 27. mart (9. april) 1908. godine, godište I.

¹⁰² Kovijanić, Risto, *Kotorski medaljoni*, Perast, 2007. godine.

Brakovi su bili veoma česti između Italijana i Bokelja, posebno u trgovačkim i plemićkim porodicama. U porodičnom fondu Lazari imamo primjer prćije mlade iz porodice Comici (Komići) koja se udaje 1800. godine u ovu prčanjsku porodicu.¹⁰³

Bilo je italijanskog uticaja i kada je *odijevanje* u pitanju. U zbirci kopija dokumenata opisano je kako su se 1624. godine u Kotoru oblačili plemići, građani, pučani, kao i njihove žene. Npr. žene su se oblačile veoma pristojno i otmeno, u dugim i nabranim haljinama od crvenog sukna grimiznog i ljubičastog damasta, atlasa, grubog sukna, gustog tafta sa sitnim vezom, sa rukavima od različite svile koji su izrađeni na način kako se nose žene u *Rimu* i *Ankoni*.¹⁰⁴ Sto godina nakon toga, nalazimo primjer narodnog načina odijevanja dobrotskog pomorca iz 1724.¹⁰⁵ Ječerma je od crvenog sukna, sa malim srebrnim dugmetima, gaće su široke i duge, od plavog porheta, sa ljubičastim dokoljenicama umjesto čarapa. Na nogama su cipele, kaputić prebačen „po mornarskiom običaju“, brci se ne briju, kosa nije mnogo duga i povezana je u perčin.

U okvirima modnih kretanja treba posmatrati i ženski građanski kostim u sjeverozapadnom dijelu Boke Kotorske kao ispitivanom uzorku u XVIII vijeku. Glavni prenosioci evropskog načina odijevanja bile su Italijanke koje su došle u ove krajeve poslije smjene tursko-mletačke vlasti krajem XVII, kao i tokom XVIII vijeka, a koje su bile supruge, kćerke ili majke vojnika, zanatlija, trgovaca, ljekara, nižeg i višeg administrativnog osoblja. One su donijele i nastavile da slijede modu poznatu iz mjesta svog ranijeg boravišta. To je prvenstveno bila moda odgovarajućih društvenih slojeva u *Veneciji*, ali navode se, npr. i djelovi odjeće iz *Senigalije*. Sa tim

¹⁰³ DACG IAK, Porodični fond Lazari (POL) I – 10, 10 t i 10/1, 22. oktobar 1800. godine.

¹⁰⁴ *Mercatores et nautae (Trgovci i pomorci Boke)*. Katalog izložbe, Zagreb 2003, str. 30.

¹⁰⁵ DACG IAK, UPM XLII – 65, 66, 22. septembar 1724. godine.

gradom – sajmištem Boka Kotorska je održavala žive trgovačke veze. Pošto je u XVIII vijeku došlo i do širenja modnih žurnala, modnu odjeću izrađivali su i krojači u Herceg Novom.

Bitnost i *poštovanje* naših ljudi u Italiji se ogleđa i kroz sliku sahrane dužda (principe) i glavnog pomorskog kapetana (capitano generale da mar) Frančeska Morosinija koji je umro u gradu Naplio na Peloponezu na kojem su učestvovali Peraštani 15. januara 1693. godine u Crkvi Svetog Antona u rečenom gradu.¹⁰⁶

Sam Frano Visković (1836-1805), autor knjige *Storia di Perasto*, umro je i *sahranjen* u *Trstu*, kao i mnogi drugi značajni Bokelji, ali i oni manje poznati.

*Dionizije de Sarno – San Đorđo*¹⁰⁷

Dionizije de Sarno San Đorđo se rodio u Napulju 1856. godine u plemićkoj porodici. Muzičke studije je završio u Napulju i Firenci. Prvo namještenje je dobio u Trstu. Kao dirigent u novosagrađenom hotelu u Njujorku nije otišao, jer je hotel izgorio. U tom periodu De Sarno je upoznao uticajnog dr Rada Kvekića iz Kotora koji ga je angažovao za dirigenta duvačkog orkestra kotorske opštine.

Tokom svog sedmogodišnjeg rada u Kotoru kao dirigent i pedagog, pjesnik, kompozitor opera i popularnih djela, kvalitetno je obnavljao stari duvački orkestar. Obrazovao je buduće muzičare kroz „besplatnu muzičku školu“ i sam kaže: *rezultat je što sam dobio okolo 112 učenika, među kojima ima ih priličan broj odličnih*. Orkestar je izvodio koncerte često prilikom brojnih državnih praznika, blagdana i izleta. De Sarno je koristio popularne motive italijanskih opera XIX v. i melodiku njegovog rodnog tla, uz korištenje lokalnih napjeva i folklornih motiva iz Boke, Crne Gore i Srbije.

¹⁰⁶ Visković, Frano, *Storia di Perasto*, str. 326, Trieste, 1898. godine.

¹⁰⁷ DACG IAK, Muzička zbirka (MUZ VI)

Dionizije de Sarno San Đorđo

Djelo *Balkanska carica*, objavio je u Trstu 1891. godine. Na osnovu teksta crnogorskog knjaza Nikole Petrovića, De Sarno je komponovao muziku. Sačuvan je njen klavirski izvod u biblioteci *Đurđe Crnojević* na Cetinju.

Bio je veoma omiljen kako zbog rada tako i zbog svoje vedre prirode. Koncerti u njegovu čast priređivani su više puta, pa je recimo na pedesetogodišnjicu njegova muzičkog rada, kotorski duvački orkestar izveo marš *Pedesetogodišnjica*, koji je on sam za tu priliku komponovao.

I ljubavni život ga je neraskidivo vezao za Boku. U Perastu je plemićkoj porodici Krilović štimao klavir, na kome je baš Ida, njegova buduća žena, svirala. Nakon što je Idin otac dokazao plemićko porijeklo mladoženje, brak je sklopljen 1886. godine

u kojem su imali šestoro djece. Na pedesetogodišnjicu braka de Sarnov učenik, tadašnji dirigent Erminio Bagatela, izveo je u Perastu koncert pred kućom bivšeg dirigenta.

U Perastu umire 1937. godine, kada kotorski duvački orkestar učestvuje na sahrani svog starog učitelja.

Zaključak

Arhivska građa u Istorijskom arhivu Kotor sadrži podatke iz najrazličitijih životnih sfera ljudskog djelovanja. Najinteresantnije u proučavanju jeste što je svaka djelatnost tijesno vezana jedna za drugu. Njihovo međusobno preplitanje otkriva naučniku široko polje informacija i ogromne mogućnosti da ne ostane samo u okvirima uske teme koja ga zanima.

Tako je ovaj rad prvenstveno baziran na proučavanju relacija Boke, u širem smislu, odnosno Boke koja je teritorijalno zahvatala područje od Herceg Novog do Paštrovića, i priobalnog dijela današnje Italije, i to na gradove koji su bili van Mletačke republike. Odnosi koji su ovom prilikom proučavani jesu prvenstveno privredni, trgovački, pomorski. Međutim, oni neminovno vuku za sobom mnoge druge veze, tačnije ukazuju na sveobuhvatnu sliku života koja se u čitaočevoj misli sažima iako se odvija tokom ogromnog vremenskog perioda. Tome doprinosi način pisanja tadašnjih pisara u kancelarijama raznih državnih organa i institucija iz različitih zemalja i uprava. Oni su veoma često na živopisan način prenosili događanja – sa mnogo detalja, opisa, a ne samo šturim, administrativnim navođenjem činjenica.

U Istorijskom arhivu Kotor postoji oko 1.000 dužnih metara arhivske građe. Od toga, znatna količina spisa nije arhivistički obrađena. U neobrađenoj arhivskoj građi, ali i onoj obrađenoj ima sigurno još mnogo dokumenata koja treba pronaći, treba izvršiti reviziju već urađenih naučno-obavještajnih sredstava i raditi intenzivno na daljoj obradi. Sigurni smo da postoji još mnogo spisa koji se odnose na viševjekovne korelacije Italije i Boke.